

Paweł Levchuk

(Instytut Slawistyki PAN, Kraków,
e-mail: pavlo.levchuk@ispan.waw.pl)
ORCID: 0000-0001-7865-6833

TRÓJJEZYCZNOŚĆ UKRAIŃSKO-ROSYJSKO-POLSKA UCZNIÓW SZKÓŁ LWOWSKICH Z POLSKIM JĘZYKIEM NAUCZANIA

Język polski na dawnych Kresach Wschodnich coraz częściej wzbudza zainteresowanie językoznawców. Lwów, który jest w większości miastem ukraińskojęzycznym, cechuje pozytywne nastawienie do języka polskiego. Jednocześnie należy wspomnieć o języku rosyjskim, który jest obecny we Lwowie, jednak jest wykorzystywany jako język komunikacji zdecydowanie rzadziej niż w innych miastach na Ukrainie. Warto uzupełnić stan wiedzy na temat sytuacji języka polskiego, co postulowała jeszcze Zofia Kurzowa [por. Kurzowa 2007, 76–77], oraz dwóch pozostałych języków – ukraińskiego i rosyjskiego.

Wyniki pierwszych badań nad ukraińsko-rosyjsko-polską trójjęzycznością na Ukrainie już są dostępne [Levchuk 2019; 2020]. Zdecydowanie więcej prac socjolingwistycznych można znaleźć na temat dwujęzyczności ukraińsko-polskiej na całej Ukrainie [Levchuk 2015, 143–158], jak również wśród uczniów szkół sobotnich na Ukrainie Zachodniej [Zielińska 2011a, 127–134; 2011b, 551–564]. Sytuacji dwujęzyczności ukraińsko-polskiej w polskich szkołach we Lwowie została poświęcona praca Łesi Korol [Korol 2011, 363–368], która jednak nie uwzględnia znajomości języka rosyjskiego – pierwszego języka części informatorów. Dowodem na obecność języka rosyjskiego w polskich szkołach we Lwowie jest praca Kingi Geben i Marii Zielińskiej [Geben, Zielińska 2020, 34–48]. Niniejsza praca ma na celu pokazanie sytuacji językowej uczniów posługujących się co najmniej dwoma językami w sposób czynny oraz pozycji języka polskiego wśród młodego pokolenia Polaków we Lwowie.

Badania były prowadzone w marcu 2016 r. we Lwowie. Wzięło w nich udział 77 uczniów (41 chłopców i 36 dziewcząt) szkół nr 10 i nr 24. Ankietowani urodzili się w latach 1998–2001 w momencie prowadzenia badań uczęszczali do IX, X i XI klasy w tych szkołach. Ponad 80% respondentów urodziło się we Lwowie, 10,4% – w Polsce, pozostali ankietowani przyszli na świat w innych obwodach Ukrainy (Kijów, obwód iwanofrankiowski, połtawski, tarnopolski). Zdecydowana większość uczniów mieszkała we Lwowie (90,9%), reszta dojeżdżała z okolicznych wsi.

Opracowując ankietę, poza tradycyjnymi parametrami socjolingwistycznymi adaptowano do badań nad trójjęzycznością wcześniejsze pytania autorstwa Władysława T. Miodunki [2003], Ewy Lipińskiej [2015, 73–89], Williama Mackeya [1968, 565], Marzeny Błasiak [2011] oraz Pavla Levchuka [2015, 143–160].

TOŻSAMOŚĆ RESPONDENTÓW

Jednym z powodów uczenia się języka polskiego jest polskie pochodzenie. Wcześniejsi badacze z góry zakładali, że w szkołach z polskim językiem wykładowym mogą być tylko osoby polskiego pochodzenia [Pyłyp 2009, 81–85] albo twierdzili, że wszyscy respondenci mają polskie pochodzenie [Korol 2011, 364]. Jednak na pytanie o pochodzenie przodków respondenci odpowiedzieli w następujący sposób:

Tabela 1. Etniczne pochodzenie respondentów

Oboje rodzice są Polakami	9,1% (7 osób)
Jeden z rodziców jest Polakiem	33,8% (26 osób)
Jeden z dziadków jest Polakiem	24,6% (19 osób)
Jeden z pradziadków był Polakiem	15,6% (12 osób)
Bez polskiego pochodzenia	16,9% (13 osób)

Z odpowiedzi respondentów wyraźnie wynika, że oprócz osób polskiego pochodzenia mamy do czynienia z jeszcze jedną grupą, mianowicie z osobami niepolskiego pochodzenia, czyli takimi, które znajomości polszczyzny prawdopodobnie nie wyniosły z domu i jest ona dla nich albo językiem obcym, albo drugim lub trzecim. Nikt z badanych nie deklaruwał przynależności do innych narodowości poza polską i ukraińską. W dalszej części pracy omówię wyniki badań z podziałem respondentów na dwie grupy – grupę P (Polacy z Ukrainy, do której zaliczam wszystkie osoby, które zadeklarowały jakiegokolwiek polskie pochodzenie przodków) oraz grupę U (Ukraińcy niepolskiego pochodzenia, którzy zadeklarowali, że nie mają polskiego pochodzenia wśród żadnych ze swych przodków).

Zapytani o własną narodowość respondenci zaznaczyli następujące odpowiedzi (w grupie P widać największe zróżnicowanie):

Tabela 2. Odpowiedzi respondentów dotyczące narodowości

Tożsamość narodowa	Grupa P	Grupa U
Ukraińiec / Ukrainka	34,5% (22 osoby)	69,3% (9 osób)
Polak / Polka	29,4% (19 osób)	–
Podwójna tożsamość	22% (14 osób)	–
Brak odpowiedzi	14,1% (9 osób)	30,7% (4 osoby)

Respondenci, którzy mają podwójną tożsamość, na pytanie: „Co odpowiadasz, kiedy pytają cię o narodowość?”, udzielili następujących odpowiedzi: „kosmopolityzm” (3); „posiadam obywatelstwo polskie” (1); „jestem sercem Polką, a obywatelstwem Ukrainką” (1); „jestem pół Ukrainką, pół Polką” (1); „jestem Ukrainką, ale też Polką” (1); „jestem z Ukrainy, Ukraincem, jaki lubi Polskę” (1); „pół Ukraincem, pół Polakiem” (1). Natomiast jeden z respondentów wyraził sprzeciw wobec pytania, mówiąc, że „podział na narody jest głupi, wszyscy jesteśmy takimi samymi ludźmi”. Pozostałe osoby nie dodały żadnego komentarza do tego pytania.

Kolejne pytanie dotyczyło tego, kim respondenci się czują. Chociaż część badaczy mogłaby powiedzieć, że jest to takie samo pytanie jak poprzednie, warto jednak przytoczyć chociażby wypowiedź jednej z respondentek Ewy Golachowskiej, która o poczuciu własnej tożsamości mówi tak:

(...) To może łatwiej powiedzieć, że się jest Białorusinem w Polsce niż cały czas udawać, że ja jestem Polakiem. To jest taki może konformizm [Golachowska 2012, 85].

Jak wynika z powyższego cytatu, to, co respondent odpowie, a co istotnie czuje, może się różnić, dlatego też to pytanie pojawiło się w badaniach.

Można wyodrębnić dwa rodzaje / typy tożsamości, mianowicie: oficjalną (kim jednostka sama się czuje) oraz publiczną (chce, żeby otoczenie tak ją odbierało). Respondenci odpowiedzieli na pytanie „Kim się czujesz?” w następujący sposób (można było wybrać kilka odpowiedzi):

Tabela 3. Tożsamość respondentów¹

Kim się czujesz?	Grupa P	Grupa U
Ukrainiec / Ukrainka	10,9% (7 osób)	61,6% (8 osób)
Polak / Polka	26,5% (17 osób)	–
Pół Ukrainiec, pół Polak	48,5% (31 osób)	23,1% (3 osoby)
Trudno powiedzieć	9,4% (6 osób)	7,7% (1 osoba)
W Polsce Ukrainiec, a na Ukrainie Polak	4,7% (3 osoby)	7,7% (1 osoba)

Jeśli porównamy te odpowiedzi z tymi uzyskanymi w poprzednim pytaniu („Co odpowiadasz, kiedy pytają cię o narodowość?”), można zauważyć znaczące różnice. Okazuje się bowiem, że wielu respondentów czuje się związanych z więcej niż jedną narodowością. Ponadto wśród badanych tych są także osoby, które, gdy są pytane o narodowość, de-

¹ W tabelach, w których jest stosowany podział na grupy P i U, procenty wyliczane są odrębnie dla grupy P, odrębnie dla grupy U.

klarują jedną – ukraińską. Tego typu zachowania Krystyna Wróblewska-Pawlak trafnie określa jako *dwukulturowość*. W ten sposób badaczka określa jednostkę, która utożsamia się z dwiema grupami kulturowymi posługującymi się znanymi jej językami, a przez każdą z tych grup jest traktowana jako jej członek [Wróblewska-Pawlak 2004, 33]. Marta Guillermo-Sajdak ilustruje dwie kultury jako odrębne koła, natomiast sytuacja dwukulturowości to nowe koło, które nakłada się na kulturę A i B, stanowiąc tym samym nową wartość, która jednak ma w sobie pewne części dwóch kultur [por. Guillermo-Sajdak 2004, 145].

W grupie U mamy do czynienia z pojawiającą się tendencją do polonizacji, czego przyczyną jest codzienny kontakt z językiem i kulturą polską, i chociaż wszyscy w tej grupie deklarują brak jakichkolwiek polskich korzeni, to jednak 23,1% respondentów w pewien sposób zaczyna identyfikować się z polskością, wybierając: „pół Ukrainiec, pół Polak”. Wybór szkoły z polskim językiem nauczania i częste posługiwanie się polszczyzną, szczególnie w szkole, ale też przy odrabianiu zadań domowych, wyszukiwaniu różnego rodzaju informacji oraz uczestniczenie w różnego rodzaju uroczystościach patriotycznych może mieć wpływ na częściowe utożsamianie się z polskością. Można również zakładać, że mimo że osoby te nie deklarują polskiego pochodzenia, mogą jednak je mieć. Zauważmy, że nie wypierają się one przy tym swojej tożsamości ukraińskiej i chętnie ją deklarują.

MOTYWACJA DO UCZENIA SIĘ JĘZYKA POLSKIEGO

Respondenci zapytani o motywy uczenia się języka polskiego udzielili następujących odpowiedzi:

Tabela 4. Motywacja do uczenia się języka polskiego (ankietowani mogli wybrać kilka odpowiedzi)

Typy motywacji	Grupa P	Grupa U
Studia w Polsce	81,6% (52 osoby)	69,8% (9 osób)
Praca w Polsce	42,4% (27 osób)	14,3% (11 osób)
Stałe zamieszkanie w Polsce	40,8% (26 osób)	7,7% (1 osoba)
Chęć nauczania się kolejnego języka słowiańskiego	12,5% (8 osób)	46,2% (6 osób)
Częste wyjazdy do Polski	14,1% (9 osób)	23,1% (3 osoby)
Język mojego chłopaka / mojej dziewczyny	4,7% (4 osoby)	7,7% (1 osoba)
Język łatwiejszy w nauce niż inne języki obce (np. niemiecki, francuski)	3,1% (2 osoby)	7,7% (1 osoba)

W obu grupach najważniejszym motywem są studia w Polsce. Należy także wyraźnie podkreślić, że podstawowym argumentem dla rodziców uczniów z grupy U przemawiającym za zapisaniem dziecka do polskiej szkoły jest przygotowanie go do studiów w języku polskim. Kolejnymi przyczynami są praca oraz osiedlenie się w Polsce. Z rozmów autora z informatorami wynika, że Ukraińcy wybierają naukę języka polskiego jako jeszcze jednego języka słowiańskiego, traktując Polskę często tylko jako pewnego rodzaju przystanek na drodze do Europy Zachodniej. Do podobnego wniosku można dojść, patrząc na odpowiedzi zamieszczone w tabeli 13. „Wybór kraju osiedlenia się w przyszłości”. Możliwe, że badani nie mają jeszcze pewności co do możliwości podjęcia pracy i osiedlenia się w Polsce na stałe.

CZĘSTOŚĆ POSŁUGIWANIA SIĘ JĘZYKIEM

Szczególnie ważnym zagadnieniem dotyczącym wielojęzyczności jest częstość posługiwania się językami wchodzącymi w kontakt oraz poziom ich znajomości. Dla niektórych badaczy są to kluczowe warunki do nazywania osoby dwu- lub wielojęzyczną [por. Lipińska 2003]. Odpowiedzi respondentów na pytanie o częstość używania każdego z języków prezentuje poniższa tabela:

Tabela 5. Częstość posługiwania się językiem ukraińskim i polskim

Częstotliwość posługiwania się	Język polski		Język ukraiński	
	Grupa P	Grupa U	Grupa P	Grupa U
Codziennie	89,1% (57 osób)	84,6% (11 osób)	96,9% (62 osoby)	100% (13 osób)
Kilka razy w tygodniu	10,9% (7 osób)	15,4% (2 osoby)	3,1% (2 osoby)	

W obu grupach najwyższe wskazania ma język ukraiński jako język urzędowy państwa, w którym mieszkają respondenci. Obie grupy używają języka ukraińskiego codziennie, tylko 2 osoby zadeklarowały używanie tego języka kilka razy w tygodniu, co i tak można uznać za częste. Podobnie, choć nieco gorzej, ma się sytuacja z językiem polskim, ponieważ ok. 11% w grupie P i ok. 15% w grupie U nie deklaruje codziennego używania polszczyzny. Można wnioskować, że poza sferą edukacyjną język polski nie pojawia się w ich życiu codziennym, co jest oczywiste dla grupy U, lecz świadczy także o tym, że w niektórych rodzinach o polskich

korzeniach polszczyzna nie jest używana. Najslabsza jest pozycja języka rosyjskiego (por. tabela 6.) – sporo osób deklaruje sporadyczne używanie tego języka. W ankiecie była także możliwość zaznaczenia odpowiedzi *raz na tydzień* i *raz na miesiąc*, *rzadko* oraz *bardzo rzadko*, lecz respondenci z niej nie skorzystali. Fakt ten świadczy o tym, że komunikacja w języku ukraińskim i polskim jest wystarczająca i trzeci język bywa używany przez respondentów tylko w określonych miejscach i w kontaktach czynnych / biernych z pewnymi osobami.

W przeciwieństwie do języka ukraińskiego i języka polskiego – język rosyjski jest zdecydowanie rzadziej używany, co przedstawia tabela 6.:

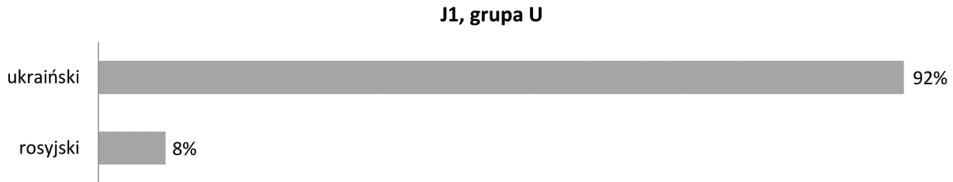
Tabela 6. Częstotliwość posługiwania się językiem rosyjskim

Częstotliwość posługiwania się	Język rosyjski	
	Grupa P	Grupa U
Codziennie	40,4% (26 osób)	46,1% (6 osób)
Kilka razy w tygodniu	25,1% (16 osób)	7,7% (1 osoba)
Rzadko	15,7% (10 osób)	30,8% (4 osoby)
Bardzo rzadko	18,8% (12 osób)	15,4% (2 osoby)

Mniej niż połowa respondentów w obu grupach używa codziennie języka rosyjskiego. Fakt ten można tłumaczyć zarówno nieobecnością tego języka w systemie edukacji, jak i brakiem potrzeby posługiwania się tym językiem w życiu codziennym. Należy pamiętać, że osoba wielojęzyczna ma większy repertuar językowy, ale taki sam zakres sytuacji posługiwania się językami / wykorzystywania ich jak osoba jednojęzyczna czy dwujęzyczna. Co trzecia osoba w grupie P i ponad 45% respondentów w grupie U deklaruje rzadkie lub nawet bardzo rzadkie posługiwanie się językiem rosyjskim. Nikt z badanych nie wybrał zaproponowanych w ankiecie odpowiedzi *raz na tydzień* i *raz na miesiąc*, co pozwala stwierdzić, że ponad 30% w grupie P i nawet 45% w grupie U używa języka rosyjskiego rzadziej niż raz na miesiąc.

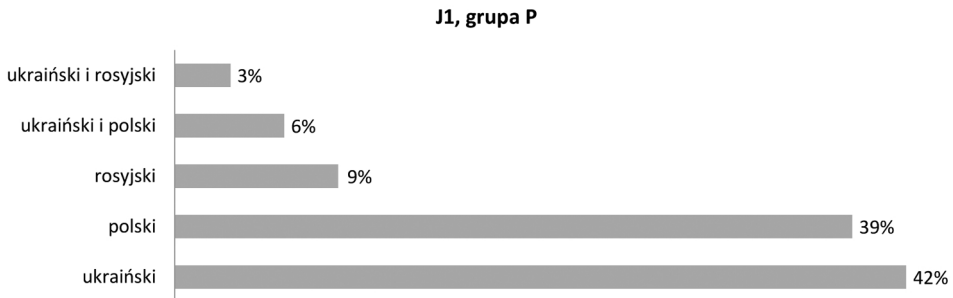
JĘZYK PIERWSZY I CZYNNIKI DECYDUJĄCE O WYBORZE JĘZYKA KOMUNIKACJI

Dla zdecydowanej większości respondentów grupy U językiem pierwszym jest ukraiński. Wyniki badań prezentuje poniższy wykres.

Wykres 1. Język pierwszy w grupie U

Wśród ankietowanych z grupy U zdecydowana większość respondentów zadeklarowała język ukraiński jako swój język pierwszy. Nikt z badanych w tej grupie nie zadeklarował dwóch języków pierwszych ani też języka polskiego jako języka pierwszego czy jednego z pierwszych języków obok któregoś z języków wschodniosłowiańskich.

W grupie P sytuacja wygląda inaczej:

Wykres 2. Język pierwszy w grupie P

Różnica między językiem polskim a ukraińskim jako językiem pierwszym jest nieznacząca: zdecydowanie mniej osób uważa rosyjski za swój język pierwszy, są też osoby, dla których dwa języki są pierwsze. Przedstawione odpowiedzi świadczą o różnym stopniu utrzymania polszczyzny w domach lub w ogóle braku lub zaniku tradycji posługiwania się językiem polskim w domu. Tam, gdzie polszczyzna nadal jest dominującym językiem w komunikacji między domownikami, jest ona językiem pierwszym. Natomiast w sytuacji, w której tradycja posługiwania się językiem polskim w domu zanikła – pierwszym językiem jest ukraiński lub rosyjski. Drugim powodem zmiany języka pierwszego z polszczyzny na inny język są mieszane małżeństwa, w których pojawia się inny język słowiański. Wówczas dziecko może komunikować się z każdym z rodziców w jego języku pierwszym i mieć dwa języki pierwsze lub to rodzina podejmuje decyzję o posługiwaniu się tylko jednym językiem w domu – wówczas takie dziecko będzie mieć jeden pierwszy język, którym nie będzie język polski.

Zapytani o motywację w wyborze języka komunikacji respondenci udzielili następujących odpowiedzi:

Tabela 7. Motywacja wyboru języka komunikacji

Wybierany język w komunikacji²	Grupa P	Grupa U
Język niebędący pierwszym dla danej osoby, wymuszony przez sytuację komunikacyjną	35,7% (23 osoby)	69,3% (9 osób)
Język polski jako język pierwszy danej osoby	25,1% (17 osób)	–
Język ukraiński jako język pierwszy danej osoby	28,2% (15 osób)	15,4% (2 osoby)
Język rosyjski jako język pierwszy danej osoby	4,7% (4 osoby)	7,7% (1 osoba)
Na Ukrainie w języku ukraińskim, w Polsce – po polsku	4,7% (4 osoby)	7,7% (1 osoba)
Język polski, ponieważ go lubi	1,6% (1 osoba)	

Badani niemający polskiego pochodzenia są bardziej podatni na zaproponowany przez rozmówcę język interakcji, co może być spowodowane znajomością co najmniej trzech języków i przywiązywaniem mniejszej wagi do komunikacji w języku ojczystym. Można to zauważyć przy wyborze języka rosyjskiego jako języka komunikacji na Ukrainie zamiast języka ukraińskiego. Polacy na Ukrainie są mniej podatni na akceptację zaproponowanego przez interlokutora języka komunikacji. Dla co piątego w grupie P są w równym stopniu ważne polski i ukraiński jako język pierwszy. Pojawia się też grupa respondentów, którzy preferują język państwa, w którym się znajdują, bez zwracania uwagi w konkretnej sytuacji na preferencje interlokutora.

JĘZYK MEDIÓW

W tej części badań ankietowani zostali zapytani o preferencje przy korzystaniu z mediów i różnego rodzaju form komunikacji niewerbalnej (tekstowej). Można założyć, że wybór języka jest całkowicie niezależną decyzją odbiorcy.

² Warianty odpowiedzi były zaproponowane przez autora. Istniała możliwość wpisania własnej odpowiedzi, ale żaden z respondentów z niej nie skorzystał.

Tabela 8. Preferowany język mediów i komunikacji niewerbalnej

		Ukraiński	Polski	Rosyjski	Ukraiński i rosyjski	Ukraiński i polski	3 języki
Radio	P	43,7% (27 osób)	17,2% (11 osób)	4,7% (4 osoby)	3,1% (2 osoby)	18,8% (12 osób)	12,5% (8 osób)
	U	62,0% (8 osób)	7,7% (1 osoba)	–	–	15,4% (2 osoby)	15,4% (2 osoby)
Telewizja	P	35,9% (23 osoby)	12,5% (8 osób)	6,2% (4 osoby)	7,8% (5 osób)	18,8% (12 osób)	18,8% (12 osób)
	U	38,4% (5 osób)	7,7% (1 osoba)	7,7% (1 osoba)	7,7% (1 osoba)	–	38,4% (5 osób)
Kino (filmy)	P	14,1% (9 osób)	10,9% (7 osób)	10,9% (7 osób)	10,9% (7 osób)	10,9% (7 osób)	42,3% (27 osób)
	U	23,1% (3 osoby)	7,7% (1 osoba)	15,4% (2 osoby)	7,7% (1 osoba)	7,7% (1 osoba)	38,4% (5 osób)
Prasa	P	37,6% (23 osoby)	21,9% (14 osób)	3,1% (2 osoby)	4,7% (4 osoby)	17,1% (11 osób)	15,6% (10 osób)
	U	53,8% (7 osób)	7,7% (1 osoba)	7,7% (1 osoba)	–	15,4% (2 osoby)	15,4% (2 osoby)
Internet	P	20,4% (13 osób)	10,9% (7 osób)	10,9% (7 osób)	9,4% (6 osób)	20,4% (13 osób)	28% (18 osób)
	U	23,1% (3 osoby)	7,7% (1 osoba)	7,7% (1 osoba)	15,4% (2 osoby)	7,7% (1 osoba)	38,4% (5 osób)
Sms	P	43,8% (28 osób)	17,2% (11 osób)	6,2% (4 osoby)	12,5% (8 osób)	10,9% (7 osób)	9,4% (6 osób)
	U	61,5% (8 osób)	7,7% (1 osoba)	–	–	7,7% (1 osoba)	23,1% (3 osoby)
E-mail	P	37,5% (24 osób)	17,2% (11 osób)	6,2% (4 osoby)	6,2% (4 osoby)	10,9% (7 osób)	22% (14 osób)
	U	76,9% (10 osób)	7,7% (1 osoba)	–	7,7% (1 osoba)	7,7% (1 osoba)	–
Programy komputerowe	P	26,5% (17 osób)	12,5% (8 osób)	18,8% (12 osób)	12,5% (8 osób)	10,9% (7 osób)	18,8% (12 osób)
	U	30,7% (4 osoby)	7,7% (1 osoba)	23,1% (3 osoby)	–	15,4% (2 osoby)	23,1% (3 osoby)

Zaskakująca jest nieznacząca obecność języka rosyjskiego w odbiorze programów radiowych. W grupie U jest on obecny tylko w odpowiedzi 3 języki, co oznacza, że pojawia się on w wyjątkowych sytuacjach, lecz w polskich domach we Lwowie można go usłyszeć częściej. Język polski

ma zdecydowanie lepszą pozycję niż język rosyjski. Jednakże w mediach i komunikacji wśród Polaków dominuje język ukraiński.

Najczęściej wybieranym językiem telewizji jest ukraiński. Chociaż stacje z Kijowa w momencie prowadzenia badań nadawały wiele programów w języku rosyjskim, to respondenci zachowują stałość językową, wybierając język oficjalny państwa, w którym mieszkają. Należy zwrócić uwagę na rzadkie wybieranie polszczyzny, co można tłumaczyć brakiem polskiej telewizji we Lwowie – jest ona dostępna dopiero na terenach przygranicznych. Jednocześnie warto podkreślić, że wychodząc poza miejsce nauki i dom rodzinny, respondenci posługują się również językiem ukraińskim, państwowym na Ukrainie. Zaobserwowana sytuacja wskazuje na fakt, że kontakty nieformalne z osobami spoza rodziny i szkoły mają wpływ na wspólne zainteresowania, które również wiążą się z innym kodem językowym. Dostyc ciekawa jest sytuacja w grupie U – 38,4% badanych wskazało trzy języki, co świadczy o tym, że dla co trzeciego badanego język telewizji nie jest istotny.

Przy wyborze „języka kina” brane są pod uwagę takie czynniki jak: język oryginału, dostępne na rynku tłumaczenia i własne preferencje użytkowników, stąd w odpowiedziach w obu grupach najczęściej wybierano trzy języki oraz język ukraiński. Reszta opcji ma podobną liczbę odpowiedzi.

Ponad 20% respondentów z grupy P preferuje prasę w języku polskim. We Lwowie ukazują się takie polskojęzyczne czasopisma jak: „Kurier Galicyjski”, „Polak Mały” oraz „Radość Wiary”, które są dostępne zarówno w wersji papierowej, jak i elektronicznej. Stosunkowo łatwo można dostać katolicką lub społeczną prasę wydawaną w Polsce (głównie w Internecie), jednak najwyższą pozycję w obu grupach ma język ukraiński.

Prasa rosyjskojęzyczna nie cieszy się dużą popularnością wśród respondentów.

Opis preferencji języka Internetu jest zdecydowanie łatwiejszy niż pozostałych mediów z racji możliwości wyszukiwania informacji w każdym języku w różnych częściach świata. Obie grupy najczęściej wskazują na trzy języki, dopiero potem na język ukraiński.

Pisząc sms-y, respondenci wybierają język ukraiński, w grupie U – 61,5%, a w grupie P – 43,8%. Drugim językiem dla Polaków ze Lwowa jest polski – 17,2%, a grupa U korzysta z 3 języków – 23,1%.

W obu grupach e-maile pisze się najczęściej w języku ukraińskim. Dla grupy U jest to także raczej jedyna odpowiedź, inne warianty mają znacznie mniej zwolenników. Zupełnie inaczej wygląda sytuacja w grupie P, w której tylko 37,5% pisze e-maile wyłącznie po ukraińsku, a 22% nie ma konkretnych preferencji, jeśli chodzi o trzy opisywane języki. Jednak ponad 17% woli pisać tylko w języku polskim, co świadczy o obecności polszczyzny również poza domem i salą lekcyjną.

Najbardziej widocznym miejscem, gdzie język polski przegrywa z językiem rosyjskim i w rezultacie jest najrzadziej używany, są programy

komputerowe. Język ukraiński pozostaje językiem najczęściej wybieranym (P – 26,5%, U – 30,7%). Na drugim miejscu plasuje się odpowiedź „trzy języki” (P – 18,8%, U – 23,1%). W obu grupach podobny procent badanych respondentów wybiera język rosyjski. Takie zachowanie badanych można wytłumaczyć w bardzo prosty sposób, tym mianowicie, że pierwotnie programy komputerowe były wyłącznie w języku rosyjskim, natomiast programy ukraińskojęzyczne pojawiły się na rynku zdecydowanie później. Nie mamy informacji, kiedy polskojęzyczne programy komputerowe pojawiły się we Lwowie. Taki program trzeba było zakupić w Polsce, a w przeliczeniu na ukraińską walutę kosztował on zdecydowanie drożej. Można stwierdzić, że programy polskojęzyczne nie były przedmiotem zainteresowania osób, które odwiedzały Polskę. Pojawiły się tylko jako materiały pomocnicze do nauczania języka i kultury polskiej i były dostępne głównie u osób prowadzących tego typu zajęcia.

JĘZYK SFERY PRYWATNEJ RESPONDENTA

Najciekawszym zagadnieniem jest opis preferencji językowych dotyczących sfery osobistej, która jest najmniej podatna na wpływy podyktowane osobą interlokutora, tematem interakcji lub innymi czynnikami zewnętrznymi. Użytkownik posługuje się tym językiem, który jest dla niego najwygodniejszy, bez zwracania uwagi na otoczenie. Wyjątek może stanowić pisanie blogów. Młode osoby próbują zaistnieć w otoczeniu swoich rówieśników, dlatego starają się przedstawić swoje myśli i poglądy w języku najbardziej zrozumiałym dla otoczenia. Jednak wybór języka głoszenia swoich własnych opinii najczęściej jest prywatnym wyborem samego respondenta, pokazującym, w którym z trzech języków najłatwiej jest mu przedstawić własne poglądy i zanotować wydarzenia ze swojego życia. W sytuacji wielojęzyczności jest to ciekawe zagadnienie, ponieważ pokazuje wartość każdego języka dla konkretnej jednostki.

Preferencje językowe uczniów polskich szkół we Lwowie przedstawia poniższa tabela.

Z definicji J1 zaproponowanej przez Ewę Lipińską [Lipińska 2003] wynika, że człowiek myśli w swoim języku pierwszym, co częściowo potwierdzają przedstawione badania. Obie grupy preferują język ukraiński, w grupie P na drugim miejscu jest język polski, a na trzecim są dwa języki: ukraiński i polski.

Do pisania blogów obie grupy najczęściej wybierają jeden z dwóch języków – ukraiński lub polski. Natomiast do sporządzania notatek język polski najczęściej jest wybierany w grupie P. Chociaż różnica między językiem polskim a ukraińskim stanowi niecałe 2 punkty procentowe, to jednak uczęszczanie do polskiej szkoły skutkuje notowaniem wszelkich informacji właśnie w języku polskim.

Tabela 9. Języki używane w sferze prywatnej

		Ukraiński	Polski	Rosyjski	Ukraiński i rosyjski	Ukraiński i polski	3 języki
Myślenie	P	33,8% (26 osób)	20,8% (16 osób)	13,0% (10 osób)	5,2% (4 osoby)	16,9 (13 osób)	7,8% (6 osób)
	U	38,4% (5 osób)	7,7% (1 osoba)	15,4% (2 osoby)	–	23,1% (3 osoby)	15,4% (2 osoby)
Pisanie blogów	P	26,0% (20 osób)	32,5% (25 osób)	7,8% (6 osób)	2,6% (2 osoby)	18,2% (14 osób)	5,2% (4 osoby)
	U	38,4% (5 osób)	7,7% (1 osoba)	7,7% (1 osoba)	7,7% (1 osoba)	30,8% (4 osoby)	7,7% (1 osoba)
Robienie notatek	P	26,0% (20 osób)	28,6% (22 osoby)	5,2% (4 osoby)	1,3% (1 osoba)	28,6% (22 osoby)	9,1% (7 osób)
	U	38,4% (5 osób)	7,7% (1 osoba)	–	15,4% (2 osoby)	23,1% (3 osoby)	15,4% (2 osoby)
Wyrażanie emocji (np. złość, radość)	P	26,0% (20 osób)	20,8% (16 osób)	7,8% (6 osób)	5,2% (4 osoby)	20,8% (16 osób)	16,9% (13 osób)
	U	23,1% (3 osoby)	7,7% (1 osoba)	–	23,1% (3 osoby)	30,7% (4 osoby)	15,4% (2 osoby)

Najmniejszą kontrolę nad wyborem języka użytkownicy mają, wyrażając swoje emocje. Werbalizując swoje spontaniczne reakcje, najczęściej radość, złość, zachwyt, zaskoczenie, najmniej myśli się o wyborze języka. Grupa P najczęściej używa języka ukraińskiego jako języka najlepiej opanowanego. Na drugim miejscu jest język polski lub dwa wymienione wcześniej języki. Wbrew oczekiwaniom w grupie U najczęściej wybierane są dwa języki – ukraiński i polski, a nie jeden, jak mogłoby się wydawać. Wyniki badań wyraźnie wskazują, że język polski przestaje być wyłącznie językiem obcym, staje się językiem drugim, w pewnych sferach nawet dominującym, stąd widoczne jest zacieranie się różnic między językami w życiu jednostki.

EMOCJONALNY STOSUNEK DO JĘZYKÓW

Ostatnim punktem analizy socjolingwistycznej jest stosunek emocjonalny do każdego z języków, za pomocą którego możemy uzasadnić używanie określonego języka lub rezygnację z korzystania z niego.

Tabela 10. Emocjonalny stosunek do języka polskiego

	Grupa P	Grupa U
Chętnie mówię w tym języku i/lub chcę go poznać, ponieważ to język moich przodków	81,4% (52 osoby)	
Chętnie mówię w tym języku i/lub chcę go poznać, mimo że nie jest językiem moich przodków	4,7% (3 osoby)	76,9% (10 osób)
Jest językiem codziennej komunikacji – po prostu go używam	7,8% (5 osób)	15,4% (2 osoby)
Jest ważnym językiem w Unii Europejskiej	1,5% (1 osoba)	7,7% (1 osoba)
Jest językiem awansu społecznego	1,5% (1 osoba)	–
Nie podoba mi się	3,1% (2 osoby)	–

Zdecydowana większość respondentów ma pozytywny stosunek do języka polskiego, negatywny ma jedynie 3% badanych. Część ankietowanych w obu grupach reprezentuje neutralne nastawienie do polszczyzny, a niektórzy uważają język polski za ważny język w UE oraz język awansu społecznego, co świadczy o rosnącym znaczeniu polszczyzny na Ukrainie. Należy też zwrócić uwagę na informatorów, którzy deklarują polskie pochodzenie, ale nie uważają polszczyzny za język swoich przodków. Prawdopodobnie język polski nie jest obecny w ich domu rodzinnym, a powrót do polskości może wiązać się z chęcią otrzymania Karty Polaka lub wyjazdu do Polski na studia.

Tabela 11. Stosunek emocjonalny do języka ukraińskiego i rosyjskiego (Grupy P i U)³

	Ukraiński	Rosyjski
Chętnie mówię w tym języku i/lub chcę go poznać, ponieważ to język moich przodków	59,7% (46 osób)	15,6% (12 osób)
Chętnie mówię w tym języku i/lub chcę go poznać, mimo że nie jest językiem moich przodków	9,1% (7 osób)	7,8% (6 osób)
Jest językiem codziennej komunikacji – po prostu go używam	13,0% (10 osób)	15,6% (12 osób)
Jest to język, w którym najlepiej wyraża się moja tożsamość	5,2% (4 osoby)	
Jest językiem, w którym stworzono bogatą literaturę i kulturę	5,2% (4 osoby)	5,2% (4 osoby)
Nie podoba mi się	7,8% (5 osób)	24,7% (19 osób)
Jest to ważny język, w którym można rozmawiać z wieloma ludźmi	–	22,1% (17 osób)
Podoba mi się, ale nie czuję potrzeby, by go znać, używać	–	9,1% (7 osób)

³ W badaniach stosunku emocjonalnego do wszystkich języków zadano te same pytania. W tabelach znajdują się wyłącznie propozycje odpowiedzi, które zostały zaznaczone przez ankietowanych bez podziału na grupy P i U, ponieważ przy niewielkiej liczebności grupy U różnice odpowiedzi dla języków wschodniosłowiańskich w niniejszych badaniach nie są tak istotne.

Jezyk ukraiński jest dobrze odbierany przez ponad 60% informato-
rów, co świadczy o pozytywnym nastawieniu do tego języka i chęci ko-
rzystania z niego. Neutralny stosunek do języka ukraińskiego deklaruje
tylko 14% respondentów, a negatywny – 7,8%. Są to wyniki gorsze niż
ustalone w badaniach dla języka polskiego, lecz wartość polszczyzny jako
języka, który będzie wykorzystywany w przyszłości, w tej sytuacji jest
zdecydowanie większa.

Obecny konflikt rosyjsko-ukraiński przejawia się w stosunku do ję-
zyka rosyjskiego zarówno w sferze emocjonalnej, jak i w preferencjach
komunikacyjnych. Co czwarty badany ma negatywny stosunek do języka
rosyjskiego i chociaż aż 22% mówi o jego międzynarodowej pozycji, jest
on zdecydowanie gorzej odbierany przez badanych, co z pewnością ma
wpływ na użyteczność komunikacyjną.

STOSUNEK DO UKRAINY I POLSKI

W badaniach nad wielojęzycznością ważną rolę odgrywa także stosu-
nek do obu krajów, w których respondenci mogą posługiwać się oboma
językami. Tym zagadnieniom został poświęcony artykuł E. Lipińskiej [Li-
pińska 2005, 73–89].⁴ Prowadzone przez nią badania stały się inspiracją
do zanalizowania stosunku respondentów do Ukrainy i Polski oraz przy-
szłego wyboru małżonka.

Respondenci z obu grup zapytani o stosunek do Ukrainy udzielili na-
stępujących odpowiedzi.

Tabela 12. Stosunek do Ukrainy

Jakie jest Twoje nastawienie do Ukrainy?				
Bardzo pozytywne	Pozytywne	Neutralne	Negatywne	Bardzo negatywne
33,8% (26 osób)	44,2% (34 osoby)	15,6% (12 osób)	3,9% (3 osoby)	2,6% (2 osoby)

Porównując wyniki badań E. Lipińskiej z odpowiedziami osób bada-
nych przez nas, można stwierdzić, że mieszkańcy Lwowa zdecydowanie
bardziej lubią swój kraj niż uczniowie polskich szkół sobotnich z USA,
Francji i Austrii.

⁴ Ewa Lipińska bada trzy grupy respondentów: 170 osób mieszkających
w USA, 60 osób z Francji oraz 37 osób z Austrii. Ankietowani byli w wieku
13/14–17/18 lat, podobnie jak ankietowani w niniejszych badaniach. E. Lipińska
zwraca uwagę, że osoby te pochodzą najczęściej z mieszanych narodowościowo
rodzin. Ze wstępnych obserwacji wynikało, że uczniowie polskich szkół we Lwo-
wie również są z mieszanych rodzin, dlatego przedstawiając wyniki badań, autor
nie będzie stosował podziału na grupy P i U. Wyniki w obu grupach są podobne.

Kolejne pytanie dotyczyło możliwej emigracji.

Tabela 13. Wybór kraju osiedlenia się w przyszłości

W przyszłości chciał(a)byś...			
Zostać na stałe na Ukrainie	Wyjechać na stałe do Polski	Wyjechać do innego kraju	Trudno powiedzieć
11,7% (9 osób)	46,7% (36 osób)	24,7% (19 osób)	16,9% (13 osób)

Podobnie jak w poprzednim pytaniu otrzymujemy zupełnie odmienne wyniki w porównaniu z badaniami E. Lipińskiej. Wśród informatorów prowadzonych przez nią badań tylko 14,5–17% chce wyjechać do Polski. Jest to spowodowane inną sytuacją w krajach badanych przez E. Lipińską. W odróżnieniu od nich Ukraina graniczy bezpośrednio z Polską, poziom życia zaś w porównaniu z tym w Polsce jest niższy. Z podobieństw można wskazać jednakowe wyniki dotyczące gotowości Polaków ze Lwowa oraz badanych z Francji (25,4%) do emigracji do innego kraju.

Ostatnie pytanie dotyczy chęci uczenia języka polskiego dzieci respondentów. Na to pytanie badani udzielili następujących odpowiedzi.

Tabela 14. Preferencje co do języka komunikacji z przyszłymi dziećmi⁵

Czy chciał(a)byś, aby Twoje dzieci mówiły po polsku?			
Tak, bardzo	Tak	Może	Niekoniecznie
48,1% (37 osób)	28,6% (22 osoby)	16,9% (13 osób)	6,5% (5 osób)

Ankietowani ze Lwowa są mniej zaangażowani w ewentualne przekazywanie polszczyzny niż respondenci E. Lipińskiej.

PODSUMOWANIE

Badania nad zjawiskiem trójjęzyczności z udziałem języka polskiego wciąż należą do rzadkości w polskiej literaturze, chociaż trójjęzyczność występuje w sąsiadujących z Polską państwach, a jednym z języków wchodzących w kontakt jest język polski [Smułkowa 1988, 395–405; 1990, 154–165; Sokołowska 2004; Golachowska 2012]. W samym opisie trójjęzyczności należy zwrócić uwagę na stabilne używanie we Lwowie dwóch języków (ukraińskiego i polskiego) oraz rzadsze korzystanie z języka rosyjskiego, który jest jednak znany respondentom.

⁵ W ankiecie nie było propozycji „nie”. Nikt z informatorów w komentarzach nie wspominał, że chciałby wybrać taką opcję.

Język polski zachowuje swoje znaczenie wśród młodego pokolenia lwowskich Polaków. W szkołach z polskim językiem nauczania pojawiają się osoby niepolskiego pochodzenia, co świadczy o dużym zainteresowaniu językiem polskim również wśród osób spoza polskiej diaspory. Uczniowie przenoszą posługiwanie się polszczyzną do swoich rodzin, gdzie wcześniej **język polski nie był obecny**. Warto też zauważyć, że sporadycznie wybierana odpowiedź co do posługiwania się trzema językami świadczy o zmianie roli języka polskiego, który z języka obcego staje się językiem drugim, a w poszczególnych sferach nawet funkcjonalnie dominującym.

Polacy we Lwowie zachowują własną tożsamość narodową, co nie oznacza rezygnacji z utożsamiania się z państwem ukraińskim. Ważne jest zachowanie polszczyzny jako języka etnicznego i przekazywanie go dzieciom. Jednak najważniejszą cechą jest to, **że język polski jest obecny w życiu młodych Polaków poza sferą edukacyjną, jest przenoszony na inne sfery, co świadczy o jego prestiżu i wartości komunikacyjnej**.

Bibliografia

- M. Błasiak, 2011, *Dwujęzyczność i ponglish. Zjawiska językowo-kulturowe polskiej emigracji w Wielkiej Brytanii*, Kraków.
- K. Geben, M. Zielińska, 2020, *Funkcja ekspresywna języka rosyjskiego w wielojęzycznym środowisku młodzieży szkół polskich na Litwie i Ukrainie*, „Poradnik Językowy” z. 3, s. 34–48; <https://doi.org/10.33896/PolJ.2020.3.2>
- E. Gołachowska, 2012, *Jak mówić do Pana Boga? Wielojęzyczność katolików na Białorusi na przełomie XX i XXI wieku*, Warszawa.
- M. Guillermo-Sajdak, 2014, *Modele stawania się i bycia dwujęzycznym przedstawicieli Polonii argentyńskiej*, „LingVaria” 1, s. 125–148; doi:10.12797/LV.09.2014.17.09
- Ł. Korol, 2011, *Wielojęzyczność i kompetencja językowa uczniów polskich szkół we Lwowie* [w:] W.R. Nycz, W. Miodunka, T. Kunz (red.), *Polonistyka bez granic*, t. 2: *Glottodydaktyka polonistyczna, współczesny język polski, językowy obraz świata*, Kraków, s. 363–368.
- Z. Kurzowa, 2007, *Ze studiów nad polszczyzną kresową. Wybór prac*, Kraków.
- P. Levchuk, 2020, *Trójjęzyczność ukraińsko-rosyjsko-polska Ukraińców niepolskiego pochodzenia*, Kraków; <https://doi.org/9788381382854>
- P. Levchuk, 2015, *Bilingwizm ukraińsko-polski w świetle badań ankietowych* [w:] I. Bundza, A. Krawczuk, J. Kowalewski, O. Sływyski (red.), *Język polski i polonistyka w Europie Wschodniej: Przeszłość i współczesność*, Kijów, s. 143–158.
- P. Levchuk, 2019, *Ukrainian, Polish and Russian trilingualism among Ukrainians of non-Polish origin living in Poland*, „Cognitive Studies | Études cognitives” 19; <https://doi.org/10.11649/cs.1988>
- E. Lipińska, 2003, *Język ojczysty, język obcy, język drugi. Wstęp do badań dwujęzyczności*, Kraków.

- E. Lipińska, 2015, *Postawy młodzieży polonijnej wobec języka ojczystego i tożsamości etnicznej*, „Poradnik Językowy” z. 8, s. 73–89.
- W. Mackey, 1968, *The description of bilingualism* [w:] J. Fishman (red.), *Readings in the Sociology of Language*, The Hague, s. 554–584.
- W. Miodunka, 2003, *Bilingwizm polsko-portugalski w Brazylii. W stronę lingwistyki humanistycznej*, Kraków.
- E. Smułkowa, 1988, *Zagadnienia polsko-białorusko-litewskiej interferencji językowej na ziemiach północno-wschodniej Polski* [w:] *Z Polskich Studiów Slawistycznych*, seria 7, s. 395–405.
- E. Smułkowa, 1990, *Problematyka badawcza polsko-białorusko-litewskiego pogranicza językowego* [w:] J. Rieger, W. Werenicz (red.), *Studia nad polszczyzną kresową*, t. V, Wrocław, s. 154–165.
- H. Sokołowska, 2004, *Wielojęzyczność a umiejętności komunikacyjne uczniów szkół polskich na Litwie*, Warszawa–Wilno.
- K. Wróblewska-Pawlak, 2004, *Język – tożsamość – imigracja. O strategiach adaptacyjnych Polaków zamieszkujących we Francji w latach osiemdziesiątych XX wieku*, Warszawa.
- M. Zielińska, 2011a, *Rola polszczyzny w życiu młodych użytkowników języka polskiego na Ukrainie Zachodniej*, „Język, Komunikacja, Informacja” VI, s. 127–134.
- M. Zielińska, 2011b, *Sytuacja socjolingwistyczna uczniów pochodzenia polskiego w obwodzie lwowskim (na podstawie badań ankietowych)* [w:] I. Masojć, H. Sokołowska (red.), *Tożsamość na styku kultur. Zbiór studiów*, t. 2, Wilno, s. 551–564.
- М. Пилип, 2009, *Мотивація мовної поведінки в умовах українсько-польського білінгвізму*, „Теорія і практика викладання української мови як іноземної” 4, 81–85.

***Ukrainian–Russian–Polish trilingualism of students at Lviv schools
with Polish as the language of instruction***

Summary

This paper discusses the situation of trilingualism of students at Lviv schools with Polish as the language of instruction. Earlier linguistic studies paid no attention to the individuals of non-Polish descent who attended such schools. Part one of this paper presents the profile of the examined group, which comprised, apart from persons of Polish descent, individuals of non-Polish descent, for whom Polish is a foreign language. The next part discusses the results of sociolinguistic surveys concerning the motivation for learning Polish and the level of command of the languages used by the respondents. It also presents preferences as regards the use of media and non-verbal communication. The final part describes the interviewees' attitude to the languages as well as to Poland and Ukraine. The studies were conducted using earlier research concepts regarding Polish–foreign language bilingualism by Ewa Lipińska, Władysław Miodunka, Marzena Błasiak, and Pavel Levchuk. In the description of the private-sphere language choice, William Mackey's method was applied.

Keywords: multilingualism – Ukrainian language – Polish language – Russian language – inherited language

Trans. Monika Czarnecka